

Tussen Rijn en Lek 1975 1 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9718>

TUSSEN RIJN EN LEK
TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET
GEBIED TUSSEN KROMME RIJN EN LEK

9de jaargang

nr. 1

febr. 1975

Redactie-commissie:

A. Graafhuis (eindredacteur), L.M.J. de Keijzer, Houten,
mevrouw G. Schipper- De Nie, Schalkwijk, G.M. Staal,
Odijk.

Redactie-adres:

A. Graafhuis, p/a Gemeentelijk Archief, Alex. Numankade 199,
Utrecht, tel. 030-71 18 14.

Inhoud van dit blad:

Voormalige Rijnarmen te Zeist door D.R. Klootwijk
Van Gasthuisbed tot Verzorgingsflat door A. Graafhuis

Lidmaatschap: f. 15,-- per jaar

Postrekening van de penningmeester nr. 21 45 85 t.n.v. de
Raiffeisenbank te Houten t.g.v. de rekening van de Historische
Kring "Tussen Rijn en Lek".

~~Thiadens~~Voormalige Rijnarmen te Zeist.

In "Tussen Rijn en Lek", 8e jaargang, no. 1 reageert Drs. H.J.M. Thiadens op het artikel: "De Zeisteroever in de Middeleeuwen", van de hand van ondergetekende. Thiadens is van mening dat op het bij genoemd artikel behorend bodemkaartje meer voormalige Rijnarmen zijn weergegeven dan verantwoord is.

Nu is bedoeld kaartje niet van de auteur afkomstig. Het werd eerder gebruikt door de Monté verLoren 1) en door van Iterson 2). Het kaartje is het resultaat van karteringswerk van studenten Bodemkunde aan de Landbouwhogeschool, onder leiding van Ir. K.J. Hoeksema uitgevoerd in de periode 1947 tot 1955. De groepen studenten boorden het gebied af in raaien in een 50 bij 20m of een 30 bij 30m verband. Voor grensvaststelling werden vaak nog tussenboringen verricht en voor meer algemeen inzicht in de opbouw der lagen in de ondergrond enige diepboringen. Nogal gedetailleerd werk dus.

Dat men de resultaten vertrouwde mag blijken uit het feit dat de afd. Onderzoek van de Cultuurtechnische Dienst, in opdracht van de in 1952 ingestelde Commissie Hydrologisch Onderzoek Kromme Rijngebied, met enig aanvullend veldwerk uit de studentenkarteringen een bodemkaart 1: 10.000 construeerde.

Door tijdsgebrek is het de schrijver niet mogelijk de bovenvermelde gegevens aan een nader onderzoek te onderwerpen. Een verdere wetenschappelijke verantwoording van het bodemkaartje - indien al nodig - moet hij Thiadens dus helaas schuldig blijven.

Die wetenschappelijke verantwoording zou hem trouwens moeilijk vallen.

De schrijver is historicus, en geen bodemkundige. Zijn kennis van deze laatste tak van wetenschap is die van de amateur. Een artikel als: "De Zeisteroever in de Middeleeuwen" komt dan ook tot stand door onderzoek van archivalia, kaarten, luchtfoto's e.d., gevolgd door talrijke verkenningen in het betrokken gebied.

Vaak hebben deze verkenningen tot gevolg, dat men een eerder gevormde theorie moet ombouwen. Die afwisseling van studeer-kamer- en terreinonderzoek gaat zolang door, tot men ergens een sleutel vindt om dan, voorzichtig opbouwend te komen tot een aanvaardbare oplossing van het gehele probleem.

Zo'n onderzoek in het terrein is fascinerend werk. Men treft dan "ter plaatse", een landschapspatroom aan, waarvan de uiterlijke trekken de mens wel vertrouwd zijn, maar hem op het eerste gezicht vaak zo weinig zeggen. En toch is dat huidige landschapspatroom de som van alle patronen die de natuurkrachten en de mens daar in de loop der tijden hebben neergelegd. De natuur, langzaam maar onverstoort werkend, en zo op lange termijn inderdaad geografische revoluties veroorzakend.

De mens, sneller werkend en al naar de mate van zijn hulpmiddelen en zijn locale situatie vaak drastisch wijzigend. Telkens weer constateert de onderzoeker bij de eerste aanblik zijn enorme onwetendheid omtrent de situatie ter plaatse. Eerst na herhaalde verkenningen begint het landschap wat meer "een open boek" te worden.

Om daaruit te ontdekken wat men weten wil komt het er op aan om in die ontelbare menigte feiten in de natuur aan de juiste dingen de juiste vragen te stellen.

Bij een dergelijk onderzoek gebruikt men natuurlijk ook de bodemkaart.

Maar wel met de nodige voorzichtigheid.

Voor het construeren van de bodemkaart 1: 50.000 worden de gegevens verkregen door boringen tot een diepte van 1.20m, met een gemiddelde waarnemingsdichtheid van 1 boring per 4 à 8 ha. Stukken met een oppervlak van 10 à 12 ha. worden op de bodemkaart verwaarloosd, d.w.z. niet ingetekend terwijl "verontreiniging" tot 30% binnen ieder afzonderlijk kaartvlak als acceptabel wordt ervaren. De karteerders hebben grote karteerervaring en terreinkennis en zijn uitstekend geïnformeerd voor ze in het veld de bodemgrenzen en de belangrijkste landschapkenmerken op de veldkaart inschetsen.

Maar hun waarnemingsnet heeft grote mazen. Een bodemkaart mag dan ook nooit voor detailwerk gebruikt worden.

Naast bovenstaande opmerkingen, ontleend aan toelichtende rapporten bij de bodemkaarten, laten we hieronder graag nog enkele deskundigen aan het woord.

Ir. G.G.L. Steur merkt op: "Binnen vrijwel ieder kaartvlak van elke bodemkaart komen onzuiverheden voor, die in verband met de waarnemingsdichtheid niet worden opgemerkt, of als ze worden opgemerkt wegens de schaal van de kaart niet kunnen worden voorgesteld". 3)

En als Ir. B. van Heuvel het maken van bodemkaarten bespreekt, zegt hij: "Het bezwaar van deze methode is dat een gekleurd afgegrensd kaartvlak een absolute uniformiteit suggereert. In werkelijkheid verschilt een traject aan zijn grenzen maar gradueel met het volgende en voorgaande traject. Een kaartvlak is een normvlak met toleranties. Om aan de misleidende suggestie van uniformiteit binnen een begrenzing te ontkomen, zouden de bodemgrenzen moeten worden vervangen door geleidelijke kleurovergangen.

De gebruiker dient zich dus wel goed te realiseren dat de abrupte begrenzing van een kaartvlak door een bodemlijn in wezen niet met de werkelijkheid overeenkomt". 4)

Thiadens geeft een aantal voorbeelden waar z.i. op het gewraakte bodemkaartje ten onrechte voormalige Rijnarmen zijn ingetekend. Hij hanteert daarvoor een bodemkaart 1 : 50.000, uitgave 1970. Zelf gebruikt de schrijver de bodemkaart 1 : 50.000, blad 32 West, Amersfoort voor dit gebied. Die is in 1966 uitgegeven door de Stichting voor Bodemkartering te Wageningen. Een jongere uitgave kent de Stiboka niet.

Bij de bestudering van zijn eigen bodemkaart moet de schrijver nogal wat vraagtekens zetten bij de opmerkingen van Thiadens. Waarbij Thiadens welwillend in het oog wil houden dat die vraagtekens gezet worden door een bodemkundig leek.

Foto 1.

Op bovenstaande foto geeft het gearceerde gedeelte de voormalige Rijnarm weer. De begrenzendende lijnen van dit gearceerde gedeelte zijn sloten, die vroeger in dit gebied perceelsscheidingen waren. Deze sloten zijn nu verdwenen i.v.m. de herverkaveling van dit oude landschap ten behoeve van het Universiteitscentrum "De Uithof". Opvallend is het verschil in percelering onder en boven de grenslijn, (---,---), waar de Bisschopswetering stroomt.

Ten gerieve van de lezers van ons blad treft men bij dit artikel een tweetal afdrucken van het bodemkaartje aan (foto 1 en 2). Het eerste kaartje is - behoudens de door de auteur ingetekende "Kouwenhovense wetering"- het oorspronkelijke; op het tweede heeft de schrijver een aantal kaartvlakken ingeschetst, zoals die op zijn bodemkaart voorkomen. Met de op die bodemkaart gebruikte codering voor de verschillende grondsoorten.

Op dat tweede kaartje treft de lezer aan:

Ro60C. Kalkloze nesvaaggronden, zavel en lichte klei. Deze gronden komen voor in de voormalige bedding van de Kromme Rijn.

Ro40C. Kalkloze nesvaaggrond, zware klei. Ook hier is sprake van een dichtgeslibde oude bedding (meander) van de Kromme Rijn.

Rn47C. Kalkloze poldervaaggronden, zware klei. Deze gronden liggen verspreid door het gehele rivierkleigebied. Landschappelijk zijn enkele duidelijke verschillen binnen deze eenheid aanwezig. We kunnen onderscheiden:

- a. kom op stroomgrond. Vrij grote kaartvlakken, laag gelegen en omgeven door hogere stroomruggronden.
- b. beddinggronden. Zeer laag gelegen, langgerekte kaartvlakken, meestal eveneens begrensd door stroomruggronden.

bRn46C. Kalkloze poldervaaggronden (bruine komgronden); zware klei. De bruine komgronden komen voornamelijk voor langs de buiten- en binnenbochten van de Kromme Rijn. Ze liggen duidelijk hoger dan de overige zware kleigronden.

De verklaring bij de codering is verkort overgenomen uit het begeleidend rapport bij de bodemkaart, blad 32 West, Amersfoort.

Bij Rn47C is, dachten we de aanwezigheid vereist van een rivier(tak), die door of dicht bij het betrokken gebied stroomde.

N.B.: Vaag in vaaggronden: onduidelijk, niet scherp omlind.

Nes: land dat in een zee- of rivierarm uitsteekt.

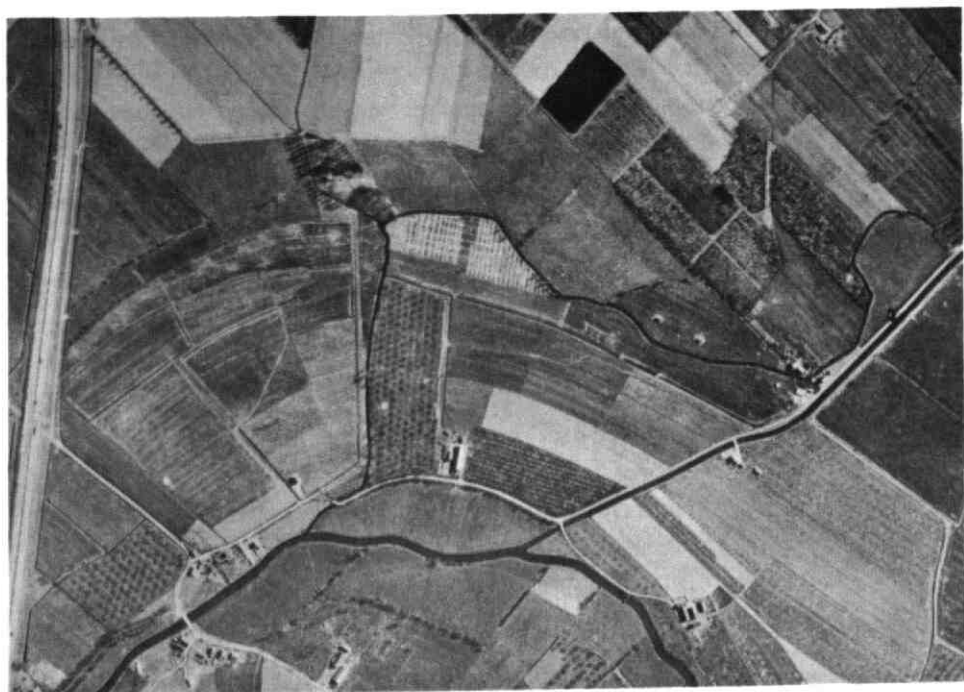

Foto 2.

Op deze luchtfoto ziet men boven aan een gedeelte van de snelweg Utrecht-Arnhem. De oude Odijkerweg, die onder de snelweg doorgaat, loopt richting Odijk, (links op de foto), waar hij met een bocht over de Kromme Rijn gaat. In het gebied ten Z. van Odijkerweg / snelweg ziet men de voormalige brede Rijnarm zich aftekenen.

Mag de schrijver dan nu-voor zover hem dat mogelijk is - wat nader ingaan op de punten, waarop Thiadens kritiek heeft. Dat betreft:

1. "Noordelijk van het woord Zeisteroever geeft Klootwijk een Rijnarm weer. Op de bodemkaart vindt men daar slechts stroomruggonden".

Volgens de bodemkaart heeft Thiadens volkomen gelijk. Maar de mogelijkheid dat we hier met een "tolerantie in het kaartvlak", te maken hebben lijkt niet uitgesloten, integendeel zelfs waarschijnlijk.

In het artikel: "De Zeisteroever in de Middeleeuwen", werd reeds melding gemaakt van "onland" op dit gedeelte van de Zeisteroever. Of dat onland op die plaats lag en te maken had met de aanwezigheid van een Rijnarm valt echter niet te bewijzen. Meer licht verschaft ons de voormalige percelering in dit gebied. Op de Top. kaart 1 : 25.000, o.a. uitgaven 1932 en 1943 geeft de percelering duidelijk de mogelijkheid vaneen voormalige Rijntak daar ter plaatse aan. Dat is eveneens het geval op het hierbij afgedrukte gedeelte van een nog oudere kaart (foto 3).

Het gearceerde stuk zou dan die voormalige riviertak kunnen zijn.

2. "De stroomgeulen zuidelijk van de spoorlijn te Bunnik komen niet op de uitgebreide bodemkaart voor".

De bodemkaart van de schrijver geeft, ten Z. van het woord Spoorlijn, op de plaats waar de rivierarm getekend is, een uitgestrekt gebied Rn47C aan. Dat is dus beddinggrond of kom op stroomgrond, waarbij in beide gevallen de aanwezigheid van een rivierarm in dat gebied vereist is. Maar er is meer. Op de bodemkaart komt hier ook een blauwe stippellijn voor die, op het kaartje gezien, komend van de onderzijde de smalle zwarte streep volgt, om dan in de rivierarm Westwaarts verder te gaan.

Volgens de legenda van de bodemkaart duiden zulke blauwe stippellijnen "voormalige, zeer duidelijke, smalle kreekbeddingen, geulen enz." aan.

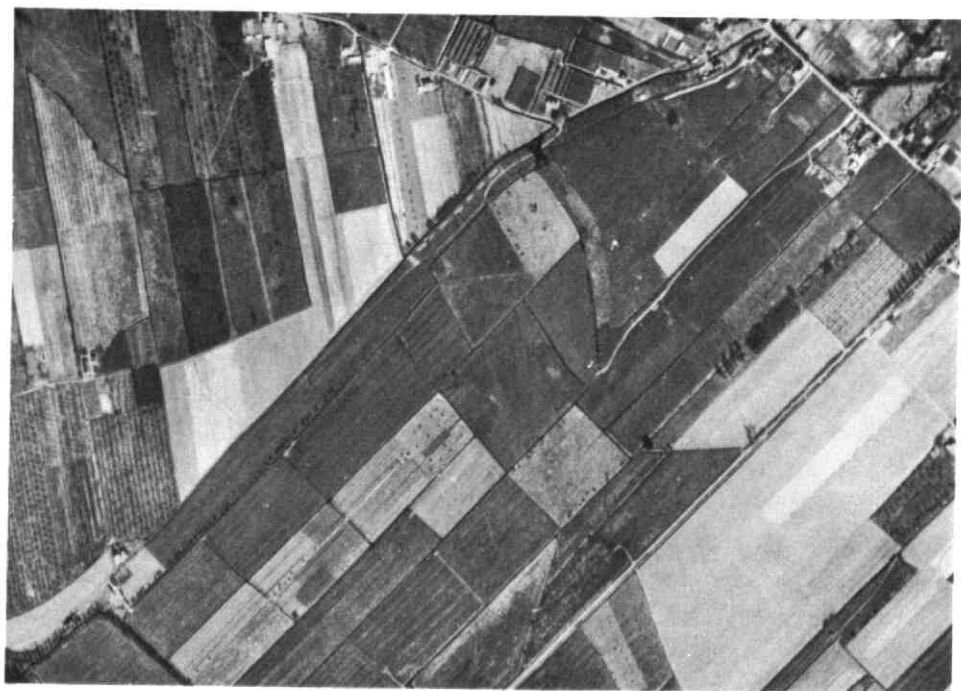

Foto 3.

Duidelijk is, dwars over de foto, het langgestrekte gebied van de Brugakker te herkennen. Precies aan de rand van de foto, aan het eind van de Brugakker bevindt zich de Koppelbrug met haaks daarop aansluitend de Koppeldijk.

Bij de met X aangegeven plaats op de Brugakker ziet men aan de zuidkant van genoemde Brugakker in het landschap afgetekend de voormalige uitmonding van de Cattenbroeker wetering.

Ook op deze luchtfoto is er ten N. en Z. van de Brugakker een duidelijk verschillende percelering te zien.

Deze "voormalige, zeer duidelijke kreekbedding", gaat hier voor een groot deel door stroomruggonden.

3. "De Kouwenhovense wetering op het kaartje van Klootwijk met 3 aangegeven gaat dwars door stroomruggonden".

Gezien de laatste zin van 2 schijnt deze constatering van Thiadens geen bezwaar op te leveren voor het intekenen van een voormalige waterarm op de bodemkaart.

Maar de opmerking van Thiadens is, volgens mijn bodemkaart althans, ook niet geheel juist. Ten O. van de Grote Laan loopt bedoelde wetering door bruine komgronden, (bRn446C), en ten W. van die laan voor een groot deel door beddinggrond van de Kromme Rijn. (Ro60C). Tevens zitten we hier op de grens van kaartvlakken en dan is het, volgens de hierboven aangehaalde waarschuwing van Ir. van Heuvel zaak om voorzichtig te zijn.

Tijdens onze terreinverkenningen in het vrij ruig beboste gebied bij de Kouwenhovense wetering kregen we de indruk dat het landschapspatroon hier door de aanleg van kunstwerken nogal gewijzigd is. Uit de wetering takte zich vroeger een geul af, die nu doodloopt tegen de Grote Laan. We spraken daarover reeds in het artikel: "De Zeisteroever in de Middeleeuwen". Tussen deze geheel verlandende geul en de Grote Laan troffen we een diepe, haaksvormige kuil aan, die op geen enkele uitgave van de topografische kaart voorkomt. Wel ziet men op de top. kaarten tot 1920 daar vlakbij een bouwsel, dat op de opvallend hoge wal gestaan moet hebben. Er is van dat bouwsel niets meer terug te vinden. Aan de andere zijde van de verlandende geul vonden we een bijna geheel vergane boomstomp, waaruit enkele ijzeren stangen omhoog staken. Uit de vorm ervan konden we afleiden dat het draagsteunen van een rond dak geweest moeten zijn. Waarschijnlijk heeft hier een soort prieel gestaan, ten gerieve van de bewoners van de allang verdwenen buitenplaats de Nienhof, wier bezitters zich hier kwamen vermeien. Het is zeer wel mogelijk dat men de omgeving, terwille van een passend uitzicht kunstmatig gewijzigd heeft.

Vroeger stond er in de Kouwenhovense wetering, aan de Oostzijde van de Grote Laan, een kleine waterkering om het water op de Nienhof op peil te houden. Die waterkering is opgeruimd, omdat hij niet functioneerde. Het water sijpelde weg door een grindbank in de bedding.

4." De brede Rijnarm, die de auteur tekent oostelijk van de Brugakkerlaan is op de bodemkaart grotendeels een omvangrijk komklei-gebied."

Een groot deel van dit gebied is Rn47C; zware klei dus, die zowel kom-op-Stroomgrond als beddinggrond kan zijn. Het bijbehorend rapport laat zich daarover niet verder uit. De lezer zal het duidelijk zijn, dat het laatste woord, beddinggrond dus, zonder meer de aanwezigheid van een voormalige rivierarm veronderstelt. Voor het woord "kom-op-stroomgrond- geeft de door Thiadens gebruikte bodemkaart de volgende toelichting: "Ook in de bedding (van een rivier) vindt sedimentatie plaats, waardoor die bedding geleidelijk wordt opgehoofd met als gevolg dat de waterafvoer gaat stagneren. Bij een plotseling verhoogde aanvoer zal de rivier een nieuwe loop kiezen. Het komt dan voor dat de nieuwe loop zoveel hoger ligt, dat de stroomruggronden langs de oude bedding met komklei van de nieuwe bedekt raken. Er ontstaan dan stroomruggronden met een zware bovenlaag (kom-op stroomruggronden)" (aanhaling iets verkort weergegeven).

Ook in dit geval moeten er dus rivierarmen door zo'n gebied gestroomd hebben.

De N.helft van dit door Thiadens bedoelde gebied wordt voor een aanzienlijk deel ingenomen door Ro60C. Gronden dus die voorkomen in een voormalige bedding van de Rijn. Opvallend is dat een aantal sloten, vooral in het gebied van de Brugakker, niet recht zijn maar een kronkelend beloop hebben. Ook ten Z. van de vlakbij gelegen hofstede Couwenhoven merken we dat op. We krijgen de indruk dat de Middeleeuwse ontginners hier voor de afwatering gebruik gemaakt hebben van in het terrein aanwezige waterlopen, die van oost naar west stroomden.

De Middeleeuwer kon kaarsrechte sloten graven, maar het is begrijpelijk dat hij, technisch veel minder goed toegerust dan wij, graag gebruik maakte van wat de natuur hem bood.

We dienen ons overigens wel te realiseren dat een deel van dit terrein er nu heel anders bijligt dan in de Middeleeuwen. In het artikel: "De Zeisteroever in de Middeleeuwen", schetsten we de toenmalige situatie van dit gebied, waar de pachter lange jaren werk had om de "dallen en de wallen", te nivelleren. Sedert zijn verschijning is de mens, door ophoging, afgraving, ontginning e.d. sterk bodemvormend bezig geweest.

Het eerst op de zandige gronden, waar de oudste bouwlanden voorkomen.

Tegen grondverzet op grote schaal voor die "man made soils", zagen onze landbouwers op de zandgronden, ook die van Zeist dus, bepaald niet op.

In ons land komt ruim 200.000 ha. oud bouwland voor. Onze voorouders hebben daar in de loop der tijden alleen al aan zand ruim 2 miljard m³ opgebracht. Soms puur, maar meestal afkomstig uit de oude potstallen, en dus vermengd met plaggen en mest. 5).

5. "Ook de Rijntak, die bij Klootwijk stroomafwaarts van Odijk aftakt en tussen Wulperhorst en Bunnik wordt doorgetrokken naar het gebied zuidelijk van de Koppelweg staat op de bodemkaart niet als beddinggrond aangegeven. Men vindt er stroomruggonden bestaande uit zware klei op lichte klei en zavelige en lichte klei op zware klei".

Dit klopt niet geheel met de gegevens op de bodemkaart van de schrijver.

Op een totale lengte van \pm 10 km. gaat het getekende rivierbed slechts voor ruim 1200m door stroomruggonden. Dat begint direct bij de aftakking in Odijk over een lengte van 1 km, terwijl midden in Cattenbroeck het bed voor nog eens 200m in de stroomruggrond ligt. Beide plaatsen zijn op het afgedrukte bodemkaartje aangegeven met X. Vanaf Odijk gaat het bed verder grotendeels door Rn47C, bRn 46c, opnieuw Rn47C en tenslotte door Ro60C.

Het doet wellicht wat vreemd aan dat een rivierbed op de bodemkaart op enkele plaatsen wegvalt, maar reeds in 1953 schreef Hoeksema: "Bij de beschouwing van een bodemkaart van het rivierkleigebied valt op, dat vele met zware klei opgevulde stroomdraden plotseling ophouden en even plotseling weer beginnen. De verklaring hiervoor ligt o.a. in het feit, dat een verlaten stroomsysteem op het laatst alleen maar met zware komklei overstroomd wordt". 6)

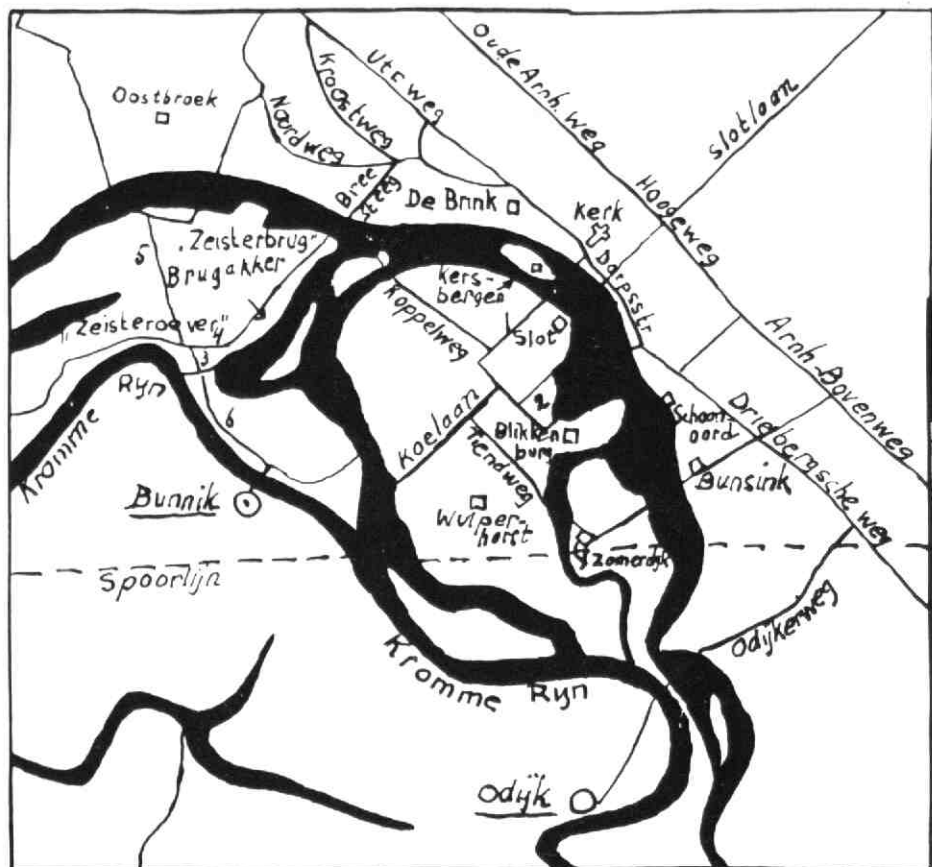
Een mooi voorbeeld van zo'n plotseling wegvallende stroomdraad vinden we bij Odijk. (foto 4). Het betreft een voormalige Rijnarm, die op het afgedrukte kaartje de Odijkerweg snijdt. (Ro40C). Vooral ten Z. van de Rijksweg is het brede bed goed te zien op de luchtfoto. Zowel in het N. als in het Z. gaat deze plotseling wegvallende rivierarm over in Rn47c, waarbij aan de zuidzijde de zware klei binnen een diepte van 1.20m reeds rust op het wat moerige pleistocene zand.

Er is trouwens nog een reden waarom de schrijver aan het bestaan van de hier bestreden Rijnarm meent te kunnen vasthouden. Hierboven werd reeds opgemerkt dat de Middeleeuwer bij zijn ontginningsarbeid voor de afwatering gaarne gebruik maakte van reeds in het betrokken terrein aanwezige waterlopen, die voor zover nodig werden aangepast aan het doel.

Men noemde ze dan weteringen. Reeds in 1279 wordt door Godfried van Zeyst gesproken over: "aquaductum meum, qui vulgo en weteringe dicitur", als hij het heeft over de Stoetwegense wetering.⁷⁾ In de omgeving van Zeist waren eveneens bekend: de Zeister Wetering, (Grift), de Hakswetering en de Kouwenhovense wetering. Nu is er echter nog een wetering geweest, die dwars door Cattenbroeck liep en ongeveer op de plaats van de omstreden Rijnarm gelegen moet hebben.

Prof. de Monte verLoren kende reeds een gedeelte van deze wetering.

Hij spreekt over: "twintich mergen lands, in den gerechte van Bunninck, opstreckende van Roemster weteringe" 8). Aangezien de Rumpst in die tijd (1409) tot de parochie Zeist behoorde valt uit de

Bodemkundig kaartje van Zeist met diverse voormalige Rijnarmen. Men ziet hierop o. a. de Brugakker, de Zeisterbrug en de Breesteege.

1. Waterige weg
2. Blikkenburgerlaan
3. Kouwenhovense wetering
4. Vinkenbuurt
5. Tolakkerlaan
6. "Kibbruggervech"

N.B. De "oude" Blikkenburg
lag dicht bij het
Slot.

redactie van de oorkonde op te maken dat "Roemster weteringe", toentertijd tot aan de Kromme Rijn de grens vormde tussen Zeist en Bunnik. Het restant van de wetering is nog terug te vinden in het weiland tegenover de hofstede de Brakel, gelegen aan het eind van de Koelaan. Waarschijnlijk maakten de brede sloot ten N. en de omgrachting van deze oude hofstede, die in de Middel-eeuwen eigendom van het klooster Windesheim was, er deel van uit.

Deze "Roemster weteringe", die zijn eindpunt had in de Kromme Rijn moet ook een beginpunt gehad hebben. We menen dit beginpunt te kunnen bepalen aan de hand van archiefstukken van het kapittel van St.- Pieter te Utrecht. 9). Ze handelen steeds over een stuk land van 8 morgen in Cattenbroeck. We vinden daar dan:

1. 12 dec. 1361.

"octo jugera terre sita in Cattenbroec ab aquaductu dicto Zeyster weteringhe usque ad aquaductum dictum Cattenbroecker weteringhe".

2. 12 maart 1376. Hetzelfde stuk land met als begrenzing:

"ab aquaductu dicto Zeyster weteringhe vel Strater weteringhe ab uno fine ad aquaductum sive fossatum dictum Cattenbroeker weteringhe alias Roemster weteringhe ab alio fine".

3. 1495. Weer dit land met als begrenzing:

"quorum confines orientaliter op die Coppeldick off die Straetweeteringhe, occidentaliter in die Hoghe weeteringhe".

Bij vergelijking van bovenstaande teksten menen we het volgende te mogen concluderen:

1. De Hoghe-, Cattenbroecker- en Roemsterweteringe zijn namen voor hetzelfde water.

2. Het betrokken stuk land van 8 morgen moet gezocht worden in het noordelijkste deel van Cattenbroeck, ter hoogte van de plaats waar de Zeister wetering over een lengte van ruim 100m vlak naast de Koppeldijk ligt. Alleen op die plaats kan de grensaanduiding uit 1495 slaan "orientaliter op de Coppeldick off die Straetweeteringe".

We dienen nu de westelijke begrenzing van dit land, de "Cattenbroecker weteringhe", te vinden. En hierbij bewijst, naast de terreinverkenning de luchtfoto ons uitnemende diensten.

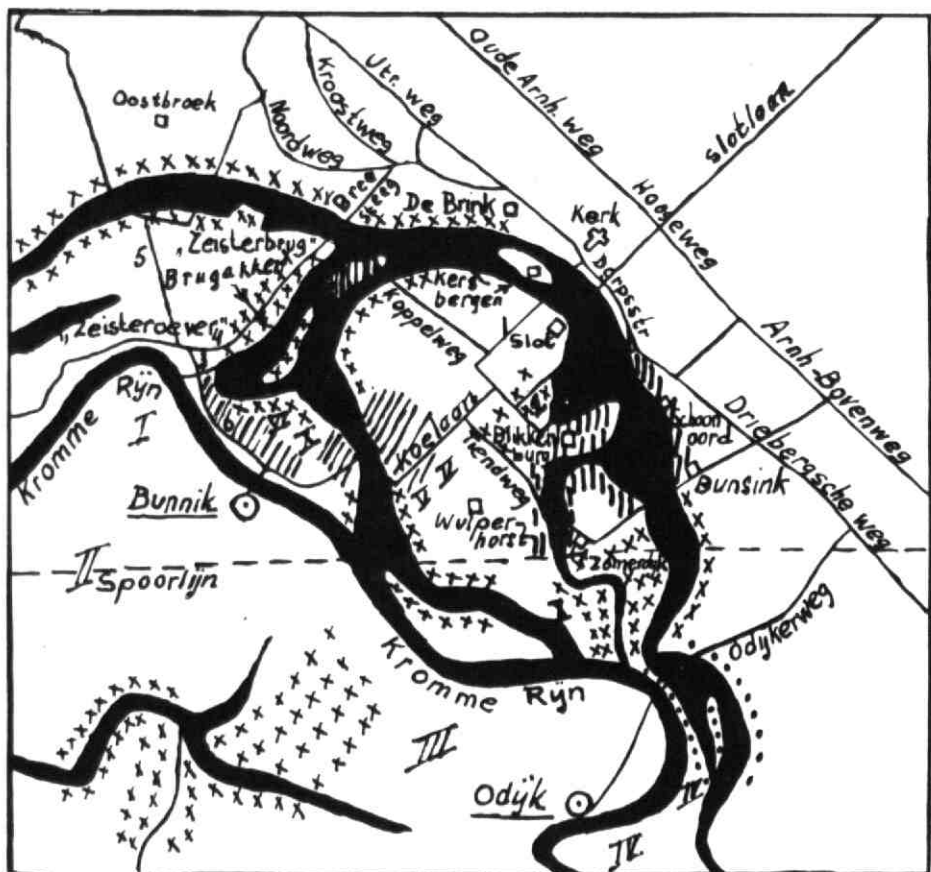
Op de hierbij afgedrukte afbeelding van de betreffende luchtfoto (foto 5) is bij X duidelijk in de percelering het restant van een waterloop te herkennen. Verkenning in het terrein bevestigt dat. Zeer waarschijnlijk hebben we hier te doen met het beginpunt van de Cattenbroecker wetering.

Ten Z. van de Kouwenhovense laan is die voormalige wetering nog een eindweegs in het terrein te volgen. Het verdere onderzoek naar deze wetering moeten we nog voltooien, maar gezien het reeds bekende beloop achten we het zeer waarschijnlijk dat de wetering richting de Brakel ging. In dat geval volgde de wetering in grote lijnen het beloop van de omstreden rivierarm.

Betreft de door de schrijver met X aangeduide plek inderdaad de uitmonding van de Cattenbroecker wetering, dan is het duidelijk dat deze wetering aldaar uitkwam op een oost-west stromende rivierarm. Dat zou dan de rivierarm zijn, die we in het artikel over: "De Zeisteroever in de Middeleeuwen", gereconstrueerd hebben als de zuidelijke begrenzing van de Zeisteroever.

Mag de schrijver, tot slot van dit artikel, trachten een voorzichtige evaluatie te geven van het kaartmateriaal, gebruikt door Thiadens en hemzelf.

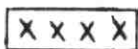
Thiadens hanteert de Bodemkaart 1: 50.000, uitgave 1970, die als bijlage 2 voorkomt bij "Bodem en Planologie", een extra nummer van Stedebouw en Volkshuisvesting. De schrijver gebruikt Westblad 32, Amersfoort, uitgave Stiboka 1966.

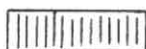
Bodemkundig kaartje van Zeist met diverse voormalige Rijnarmen. Men ziet hierop o.a. de Brugakker, de Zeisterbrug en de Breesteeeg.

1. Waterige weg
2. Blikkenburgerlaan
3. Kouwenhovense wetering
4. Vinkenbuurt
5. Tolakkerlaan
6. "Kibbruggerwech"

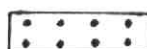
N.B. De "oude" Blikkenburg lag dicht bij het Slot.

Rn 47 C

Ro 60 C

Ro 40 C

bRn 46 C

De kaart van Thiadens behoort bij een artikelenreeks, die de eerste aanzet vormt, een discussiestuk als het ware voor een groter en algemener gebruik van de Bodemkaart, o.a. in de planologie. Het geheel moest leesbaar gehouden worden.

Prof. Ir. W.J.G. van Mourik zegt in de inleiding: "In de legenda en de beschrijving van de bodemkaart zijn voor de bodemeenheden de oudere, landschappelijkbodemkundige namen gebruikt. Deze oudere namen zijn toegepast omdat ze degenen die geen specialist op het terrein van de bodemkunde zijn, beter aanspreken, met name degenen die nog niet dikwijls met bodemkaarten zijn geconfronteerd. Bovendien zou het gebruik van de moderne landelijke indeling en benaming een uitvoelige toelichting op dit systeem noodzakelijk maken. Dit past niet in het kader van deze artikelen".

De indruk wordt gewekt dat men het geheel "eenvoudig heeft willen houden". En dat is blijkbaar ook gebeurd met de bij deze artikelen door de Stiboka samengestelde Bodemkaart. Bij de bestudering daarvan krijgt de schrijver de indruk - maar hij is nog steeds leek - dat in de Bodemkaart van Thiadens zoveel "toleranties" zijn opgenomen, dat z.i. de "onzuiverheid" ervan aanzienlijk veel groter is dan bij zijn eigen Bodemkaart. Waar de schrijver hierboven reeds duidelijk maakte dat hij zijn eigen Bodemkaart met de nodige voorzichtigheid hanteert, meent hij dat dit voor de kaart van Thiadens in nog sterkere mate geldt.

Ter illustratie: Op de plaatsen, in het afgedrukte bodemkaartje gemerkt met de Romeinse cijfers I t/m VI, treft de schrijver op de kaart van Thiadens stroomrugggrond aan. Op zijn eigen kaart liggen daar bruine komgronden of bedding/kom-op-stroomgronden.

De reactie van de schrijver is wat lang uitgevallen, geachte Thiadens. Daarmee heeft de auteur een bedoeling; hij hoopt Thiadens en andere deskundigen tot verder ræageren te verlokken. Want dit artikel, evenals dat over de "Zeisteroever in de Middeleeuwen", is eigenlijk maar "voorwerk" voor een probleem waar de schrijver al jaren mee tobt. Dat probleem ligt in de Romeinse tijd, toen in ons land langs de Kromme Rijn een reeks versterkingen op regelmatige, vrij korte afstanden de Rijn grens verdedigde.

Tussen het belangrijke Vechten en de waarschijnlijk daarop volgende versterking der Romeinen in de buurt van Wijk bij Duurstede gaapt een wijd gat. Juist op de plaats waar de hoge zandgrond, reikend tot vlak bij de Rijn, het binnentrekken van roerige stammen uit Oost-Nederland zo gemakkelijk maakte. De schrijver kan zich maar niet losmaken van het idee dat er ergens tussen Vechten en Wijk bij Duurstede nog een versterking van de Romeinen geweest moet zijn, omdat anders de gehele Rijn grensverdediging in de lucht zou hangen. Iets wat men van militaire experts als de Romeinen niet verwachten kan. Om met enige kans op succes die e.v. ontbrekende versterking te kunnen localiseren zullen we zo nauwkeuring mogelijk op de hoogte moeten zijn van de geographische situatie in dit gebied in vroeger tijden.

D.R. Klootwijk.

voor bronnen zie blz 23

Van Gasthuisbed tot Verzorgingsflat

Het Utrechtse Gemeentelijk Archief heeft het initiatief genomen tot het houden van een expositie over de ontwikkeling van de bejaardenhuisvesting in de stad Utrecht.

In vroeger tijd was de zorg voor de bejaarden een onderdeel van de algemene armenzorg, die door particulieren, de kerken en de overheid werd gedragen.

Afgezien van de in allerlei vorm voorkomende "bedelingen" ten behoeve van de armen in het algemeen - bijna steeds in geld en natura - werden arme passanten en bedelaars meestal voor korte tijd opgenomen in de vele gasthuizen die Utrecht rijk was.

Voor weduwen en ouden van dagen stonden, dankzij de "mildadigheid" van welgestelde burgers, vele zogenaamde "vrijwoningen" ter beschikking.

De meeste "gasthuizen" ontwikkelden zich van lieverlee tot oudeliedentehuizen.

In 1817 werden zij tenslotte op last van de hoge overheid verenigd en onder het beheer gesteld van de Verenigde Gods- en Gasthuizen, die hun domicilie hebben in het Bartholomei-gasthuis. Dit historische pand waarin de bejaarden van alle gasthuizen werden samengebracht, is nog steeds als bejaardentehuis in gebruik.

In zekere zin zou men kunnen zeggen dat de "vrijwoning", waarin de bewoners hun eigen leven konden leiden, zich heeft ontwikkeld tot de moderne flat voor de zelfstandig wonende bejaarde, zoals wij deze thans overal in de stad Utrecht aantreffen. De "vrijwoningen" zijn trouwens veelal nog in gebruik. Door de hele binnenstad verspreid bieden zij nog steeds huisvesting, zij het meer aan jonge dan aan oude inwoners. In de 18e en 19e eeuw werden er met name door enkele kerkelijke instanties nieuwe plannen gerealiseerd. Zo openden in 1759 de Hervormde ~~diakenen~~ Diakonien het Oudemannen- en Vrouwenhuis "Oudaen" aan de Oudegracht, een uit de middel-

eeuwen stammend "versterkt" huis, waarin plaats was voor 160 mannen en vrouwen, die gescheiden van elkaar in het tehuis moesten wonen.

Andere kerkgenootschappen volgende in latere jaren dit voorbeeld.

De eigenlijke aanleiding tot het houden van de tentoonstelling is het feit, dat 75 jaar geleden de gemeentelijke bemoeienis met de huisvesting van armlastige bejaarden zichtbaar werd door de oprichting van het Stads-armenhuis aan de Doelenstraat. Een indrukwekkende start kon dit beslist niet worden genoemd. Pas na de Tweede Wereldoorlog kreeg de burgelijke overheid een vaste greep op de bejaardenhuisvesting. De "Doelen" werd in 1958 prijsgegeven, nadat de bouw van het tehuis "Tuinwijk" was voltooid, steeds sneller gevolgd door de realisering van modernere en grotere initiatieven. Naast verzorgingstehuizen kwamen er echter ook kleine eenheden van woonflats tot stand voor zelfstandige bejaarden, die, alleen wanneer dat nodig is, hulp kunnen ontvangen vanuit de nabijgelegen "dienstcentra".

In de jaren zestig was Utrecht op het terrein van de bejaardenhuisvesting andere steden in binnen- en buitenland zó ver vooruit, dat zij algemeen als autoriteit werd erkend. De in praktijk gebrachte filosofieën achter de vele plannen die in uitvoering werden genomen en de resultaten daarvan trokken tot over de grenzen van ons land deskundigen en andere belanghebbenden naar de Domstad.

Het is de bedoeling om op de expositie "Van gasthuisbed tot verzorgingsflat" de bovengeschetste ontwikkeling in beeld te brengen. Aan de medewerking van zeer velen, niet in de laatste plaats van bejaarden en directies van verzorgingstehuizen, is het te danken, dat zoveel interessante gegevens konden worden verzameld. De actualiteit van het onderwerp wordt o.a. aangetoond met behulp van een aantal grafieken o.m. over de toeneming van het aantal bejaarden en met name over de uitzonderlijke groei van het aantal vrouwelijke

bejaarden, over de bouw van verzorgingstehuizen en woningen voor zelfstandige bejaarden, etc. etc. Ook wordt de procedure die bij de opname van bejaarden in een der Utrechtse verzorgingstehuizen wordt gevolgd, uitgebeeld. In de rijk geïllustreerde catalogus wordt in enkele inleidingen de geschiedenis van de bejaardenhuisvesting in Utrecht toegelicht. Dat er in deze bijdrage gegevens worden aangetroffen, die ook voor het gehele land van belang zijn, spreekt vanzelf.

De tentoonstelling werd op 13 februari 1975 officieel geopend en zal tot half april op werkdagen van 10 tot 16 uur en op zaterdagen van 9 tot 12 uur te bezichtigen zijn.

A. Graafhuis.

Bronnen .

1. Prof. Dr. J. Ph. de Monté verLoren. Lezing v.d. Pollstichting . 20 mei 1953.
In druk verschenen .
2. Prof. Dr. W. van Iterson. Lezing v.d. Pollstichting. 26 april 1960.
In druk verschenen .
3. Boor en Spade 15; jaargang 1966, blz. 44.
4. Boor en Spade 15; jaargang 1966, blz. 61.
5. Ir. J.C. Pape. Enige gegevens over oude bouwlanden.
Boor en Spade 15; jaargang 1966, blz. 88.
6. Ir. K.J. Hoeksema. De natuurlijke homogenisatie van het bodemprofiel in Nederland.
Boor en Spade 6; jaargang 1953, blz. 27.
7. Bronnen voor de geschiedenis van Zeist; deel 1, blz. 25.
8. Prof. Dr. J. Ph. de Monté verLoren. Rechterlijke organisatie in het gebied van de Kromme Rijn; blz. 105.
9. Inventaris Archieven Kapittel van St-Pieter te Utrecht.
resp. no. 557, 554 en 167.